

PIYASACI ANLAYIŞ TAHRİP EDİYOR

Su kaynaklarımız piyasa kurbanı

Cengiz GÖLTAŞ

EMO Yönetim Kurulu Başkanı

Son yıllarda ülkemizin birçok bölgesinde farklı tip ve özelliklerde hidroelektrik santral (HES) projeleri gündeme gelmekte ve bu yatırımlardan dolayı da ciddi toplumsal tepkiler oluşmaktadır.

Bu alanda süren tartışmalar ise bütünlüklü bir yaklaşımdan uzak, enerji ve çevre ikilemi içerisinde, her yörenin kendi özgün konumu ile sınırlı olarak sürdürülmektedir. Son iki yıl içerisinde (özellikle Doğu Karadeniz, Çoruh ve Munzur Vadisi olmak üzere) ülkemizin hemen her yerinde irili ufaklı akarsular üzerine özel şirketler eliyle inşa edilmeye başlayan HES projeleri, ne kurulacak santrallerin özellikleri, ne yer seçimleri, ne de toplumsal fayda ve maliyetler açısından doğru bir analiz yapılmadan gündeme getirilmektedir.

Oysa küçük ölçekli HES projelerinde yapılması gereken şey, enerji ve çevre ilişkisini doğru bir zemine oturtup, mevcut yatırımları toplumsal yarar temelinde bilim ve teknolojinin ışığında yöre insanları ile birlikte tartışmak ve sonuçlarını bütün kamuoyu ile paylaşmak olmalıdır. Ancak böyle bir gerçeklik üzerinden doğru bir öncelikler sırası belirlenerek yapılacak yatırımlarla, enerji alanında yüzde 74'e ulaşan dışa bağımlılığımızın belirli bir dengeye getirilebilir.

Ülkemizin normal koşullarda her yıl belli bir düzeyde artmaya devam eden elektrik enerjisi talebini karşılamak üzere, yenilenebilir enerji kaynaklarımız olarak tanımlanan hidrolik, rüzgar, jeotermal, güneş, biyokütle ve biyogaz olmak üzere doğayla barışık temiz üretim teknolojilerini kaynak çeşitliliği içerisinde değerlendirmek enerji politikalarının esası olmalıdır.

Başta küçük ölçekli HES projeleri olmak üzere ülkemiz gündemine gelen birçok enerji yatırımında sorun tam da bu noktada düğümlenmekte, konu enerji yatırımları ve yöresel tepkiler ekseninde, doğa ve insan yaşamında ortaya çıkacak olumsuzluklar üzerinden mühendislik-teknoloji ve üretim karşılığına varan bir karşı çıkışa dönüşmektedir.

Bu tepkilerin temel nedeni ise, gündeme getirilen projelerde gerçek bir havza planlaması, çevresel

etki değerlendirme (ÇED) ve uygulanabilirlik koşullarına bakılmaksızın yörede yaşayan insanlar yok sayılarak hareket ediliyor olmasından kaynaklanmaktadır.

7 yıllık hayalin sonucu 500 MW

Özel sektör HES projelerinin sorunlarının giderilmesi için temmuz ayında DSI'de yapılan toplantıda su kaynaklarının özelleştirilmesini sağlayan 26 Haziran 2003 tarihli Su Kullanım Hakkı Anlaşması Yönetmeliği Türkiye için milat olarak sunulmuştur. Açıklamalara göre o tarihten bu yana 24 bin 969 megavat (MW) toplam kurulu güce ulaşacak 1611 adet HES projesinin 1583'ü için başvuru alınmış bulunmaktadır. Milat kabul edilen tarihte Türkiye'nin toplam hidroelektrik kurulu gücününün 12 bin 578 megavat olduğu, bunun da 11 bin MW'lık bölümünün kamu tarafından yapılmış hidroelektrik santralleri tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Milat kabul edilen 2003 yılında toplam 35 bin 587 MW olan kurulu güç içerisinde hidroelektrik santrallerinin payı yüzde 35,3'tür. Aradan geçen 7 yıllık zaman içerisindeki gelişimi incelediğimizde hidroelektrik kurulu gücünün yüzde 20 artışla 15 bin 95 MW'a ulaştığı, toplam kurulu gücümüzün 46 bin 304 MW olduğu, toplam kurulu güç içerisinde hidroelektrik santrallerin payının ise yüzde 32,6'ya kadar gerilediği ortaya çıkmaktadır. Söz konusu serbest piyasa mantığının işletildiği dönemde yapılan hidroelektrik santral yatırımları ile sadece 2 bin 500 MW'lık yeni yatırım devreye alınabilmiştir. Yani dillendirilen 23-24 bin MW'lık yatırımın yalnızca 2 bin 517 MW'ı gerçekleşmiş olup, bunun da 2 bin MW'lık bölümü kamunun önceden yatırımı başlanmış olup tamamlanan projeleriyle sağlanmıştır.

Özel sektörün HES yatırımı yalnızca 500 MW ile sınırlı kalmış olup, bu da 7 yıla yayıldığında yıllık 71 MW gibi çok düşük bir düzeye işaret etmektedir. Nitekim günlük yaşama da bu gerçek-

leşmeyen yatırımlar HES lisans tucarcılığı olarak yansımıştır.

Ülkemizin teorik olarak 433 milyar kilovatsaat (kWh), teknik olarak da 216 milyar kWh'lık potansiyele sahip olduğu, bugünkü üretimin ise 51 milyar kWh'de kaldığı dikkate alındığında da hidroelektrik potansiyelin değerlendirilmesinin kar hırsına bırakılmayacak kadar önemli bir konu olduğu ortaya çıkıyor.

Karadeniz'de HES sancısı

Halen yoğun olarak tartışılan HES projelerinde özellikle nehir tipi hidroelektrik santral lisans sayısında ciddi bir artış yaşanıyor. Doğu Karadeniz'de yoğunlaşan HES projeleri içinde Trabzon, Rize, Giresun ve Artvin'de 341 firma, hidroelektrik santral yapımı için kurumlara müracaat etti. Bunların 73'üne izin verilirken, 17'sinin inşaatı ise mahkeme kararıyla durduruldu. Trabzon'da 76 HES projesi geliştirilmişti. Bunlardan 27'sinde halen çalışmalar devam ediyor. Rize'de geliştirilen 67 HES projesinden 8'inin inşaatı fiilen

Karadeniz ve Tunceli'nin bazı vadilerine kurulan hidroelektrik santrallerine ilişkin tartışma bütüncül bir yaklaşımdan uzak sürüyor. Santral projeleri, özellikleri, yer seçimleri, getireceği toplumsal fayda ve maliyet analizi yapılmadan gündeme getiriliyor.

başladı. HES'lerden 17'si hakkında ÇED olumlu raporu alınırken, kalan 42 proje henüz fizibilite aşamasında bulunuyor. Giresun'da 82 HES projesi için müracaat yapılmıştı. Bunlardan uygun görülen 12'sinin çalışmaları halen devam ediyor. Doğu Karadeniz yöresinde 116 projeye en çok HES başvurusu yapılan

il Artvin. Bu ilde 25 HES projesine başlandı, 53 proje ise fizibilite aşamasında.

1971 yılında dünyanın sayılı güzelliğine ev sahipliği yaptığı için Milli Park ilan edilen Munzur Vadisi'nde ise Konaktepe I ve Konaktepe II HES ve bunlara su tutmak için yapılacak 6 barajla birlikte toplam 8 barajın yapılması planlanıyor.

HES'lerin olumlu özellikleri yok ediliyor

Yani bir taraftan HES potansiyelinin değerlendirilmemesi, diğer taraftan da yapılan projelerde ciddi çevre sorunlarının yaratılması söz konusu. Tüm bu HES projelerinin gündeme gelişinde konuyu enerji kaynaklarımız ve üretim politikalarımız açısından hangi eksene oturtmamız gerektiği önemli bir ayırım noktası. Genel doğrular açısından bakıldığında HES'ler yerli ve yenilenebilir enerji kaynağımız olarak elbette ülkemizin enerji ihtiyacının giderilmesinde önemli bir varlığımızdır.

HES'ler ilk kuruluş maliyeti yüksek olmakla birlikte işletme maliyeti çok düşük olup; uzun vadede ucuz elektrik üretim olanağı sağlamaktadırlar. Su kaynaklarının diğer fosil enerji kaynaklarına göre ucuz ve temiz girdi niteliğinde olması da HES'lerin ekonomik değerini artırmaktadır. Toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, HES'lerin yenilenebilir enerji kaynakları kapsamında çevreci yöntemlerle elektrik üretim olanağı sundukları da görülmektedir. Teknik olarak da HES'lerin devreye alınıp çıkarılmaları çok kolay ve hızlı olmaktadır. Bu nedenle ani talep artış ve azalışlarında HES'ler ciddi avantaj sağlamaktadırlar.

Hidroelektrik santrallerinin tüm bu olumlu özelliklerine rağmen yaşadığımız süreçte yapılanlar, kamusal sorumluluk ve planlamadan uzak olarak şirketlerin karlılık temelinde geliştirdiği projeler olması nedeniyle doğal güzellikler, bitki örtüsü, insan yaşamı ve kültürel hayat üzerinde olumsuz etkiler barındırmaktadır.

Özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde denetimden uzak, doğa katilamına dönüşen projeler sürdürülmektedir. Tüm bu olumsuzluklar karşısında yöre halkı başta olmak üzere duyarlı kişi ve kurumlar yargıya başvurmakta; ÇED raporlarıyla ilgili sorunlar nedeniyle de bu projelere yardımdan büyük ölçüde yürütmeyi durdurma ve iptal kararları çıkmaktadır. Kamudaki kurumsal yapının büyük ölçüde tasfiye edilmeyle yaratılan denetim zafiyetine bölgesel jeolojik olumsuz şartlar da eklendiğinde kar amaçlı HES yatırımlarının ciddi faciaları bünyesinde barındırdığı önemli bir gerçekliktir.

Ucuz elektrik olanağı yok ediliyor

HES'lerin serbest piyasa mantığına teslim edilmesi, hidrolik kaynaklardan ucuz elektrik sağlama olanağını da ortadan kaldırmaktadır. Bu durumun en somut göstergesi, kamu tekeli döneminde HES'lerden ucuz yapılan üretim ile pahalı kaynaktan sağlanan üretimin paçallanması yoluyla maliyet dengelemesine gidilmekte iken, bugün "dengeleme ve uzlaştırma sistemi" olduğu söylenen elektrik borsasında ucuz üretilen elektrik yüksek kârlarla satılmaktadır. Yüksek getiri vadeden, kamu üzerinden tahsilat garantili bir alan haline

dönüştürülen elektrik piyasası, kâr arayışındaki sermaye grupları için cazibeli bir alan haline gelmiş, diğer sektörlerden buraya doğru hızlı bir ilgi akışı başlatılmış, ülkenin enerji alanındaki yatırım güvenliği bir yana, garip bir lisans ticareti alıp başını yürümüşür. Oluşturulan yapının bizatihi kendisi, yerli ve yenilenebilir hidrolik kaynaklarımızın değerlendirilmesi önünde engel oluşturmuştur.

4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu sonrasında HES projelerine yönelik olarak sürdürülen rant dağıtım anlayışı, gıda şirketlerinden medikal şirketlerine, hatta spor kulüplerine kadar ehil olmayan çok sayıda tüzel kişiliğin HES yapmaya kalkışmasıyla sonuçlanmaktadır. Mevcut yapı çantacılar olarak anılan lisans simsarlarını türetmiş, gelinen noktada kimliği belirsiz şirketler eliyle HES lisansı satın alınmaya çalışılmaktadır.

4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu'nun ardından kamunun yeni yatırımları durdurulmuş, HES'ler de bu kapsamda tamamen plansızlığa bi-

rakılmıştır. Oysa ülkemizin hidrolik kaynaklarının bedelli-bedelsiz olarak santral kurmak üzere özel ellere bırakılması, Anayasa'ya ve kamu yararına aykırıdır.

Piyasacı yapılanmanın tahribatı

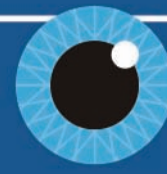
Sonuç olarak, enerji alanında yaratılan piyasacı yapılaşma, yenilenebilir hidrolik kaynaklarımızın çevreye duyarlı bir şekilde değerlendirilmesi önündeki en büyük engeldir. HES'ler

Lisans dağıtım işlemleri doğal kaynakların özel şirketlere devri anlamına gelmesi nedeniyle Anayasa'ya aykırılık içeriyor. Konuyu mühendislik projesi olarak ele alan yaklaşım, toplum sosyolojisi ve insan etiği ile bağdaşmıyor.

de bu kapsamda tamamen plansızlığa bırakılmıştır. Anayasa'daki doğal servet ve kaynakların mülkiyetlerinin devredilemeyeceğine ilişkin açık hükme rağmen, ülkemizin hidrolik kaynakları, su kullanım hakkı ve lisans dağıtımıyla pazarlanmaktadır. Yapılan işlem doğal kaynakların özel şirketlere devri olması nedeniyle açıkça Anayasa'ya aykırıdır.

Günümüzde suya erişim ve temiz su kaynaklarının adil kullanılması en temel insan hakkıdır. Sorun enerji üretimi adı altında su havzaları ve su hizmetlerinin ticarileştirilerek şirketlere devredilmesi, yani insanların akarsuları ve derelerinin metalaştırılması sorunudur.

Neticede, çarpık bir anlayışla dayatılan HES yatırımlarını, enerji üretiminde bir zorunluluk olarak değerlendiren ve insanların duyarlılıklarını görmezden gelerek, konuyu sadece mühendislik projesi temelinde ele alan yaklaşımların ne toplum sosyolojisi ne de insan etiği ile bağdaşması mümkün değildir. ■

TOPLUMSAL BAKIŞ

Kemal ULUSALER
EMO Enerji Çalışma Grubu Üyesi

Yerseniz...

Kısa bir aradan sonra yeniden merhaba. Cumhuriyet Enerji Eki bildiğiniz üzere bir süre yayımına ara vermişti. Yaşanan krizin teğet geçmediğinin bir kanıtı olarak, elbette ekonomik nedenlerle zorunlu bir ara idi bu. Yüzyılın en uzun krizlerinden birini yaşıyoruz. Neredeyse 3 yılı devirmek üzere olan ekonomik kriz son verilere bakılırsa daha da sürecek. Dünyalı, "dibe vurduk, yüzeye çıktık" derken çalkantı içerisinde bocalayıp duruyor. Ve bir türlü kara görünmüyor. Üstelik bu çalkantılı denizde özellikle yoksul ve orta sınıf tüketiciyi daha da denizin dibine çekecek küresel kapitalizmin piyasalaşma uygulamaları tüm hızıyla sürmekte. Böylesi bir ortamda kamuoyuna doğru bilgileri ve halktan yana analizleri aktaracak bir yayın organına ihtiyaç giderek artmakta. İşte bu ihtiyaca yanıt vermek üzere Enerji Eki'nin yayıncıları tüm sıkıntılara rağmen "Battı balık yan gider" deyip, krizin dalgalı sularına yeniden atladılar. Bu zor ve meşakkatli yolda fedakarlık yapıp, emek veren mutfaktakilere başarılar diliyorum.

Mutfak dedim de, mutfaktaki arkadaşlar neredeyse bir ay öncesinden bu sayıdaki yazı için çağrıda bulunmuşlardı. Ben de hele biraz zaman geçsin, referandum oylaması yapılsın, gündemi kaçırmayayım derken yine son güne sıkıştırdım. Beklediğim, kaçırılmak istemediğim gündem neydi? Referandum dediğimiz zımbırtının sonucunda ne oldu?

Bir kere oylama gününe kadar "hayır" kampanyası çalışmalarında meramımızı yeterince anlatamamışız ki oylamadan "evet" çıktı.

Sonuçta "evet" çıktığına göre durumu en iyi anlatan Başveklimiz olmuş. Durum bunu gösteriyor. Anlatmaktan anlatmaya fark var tabii. Akıl hegemonyasından kurtulmuşların istirahat buyurduğu bir akıl hastanesinde teftiş varmış. Teftişte bulunan Başhekim bir ara bir köşede bir grubun bir rakam söyleyip ardından güldüklerini fark etmiş. Yanlarına gitmiş ve "Bir rakam söylüyor ve gülüyorsunuz. Nedir bunun anlamı?" dediğinde; gruptan biri "Bizler bildiğimiz fıkraları numaraladık. İçimizden biri bir rakam söylüyor biz de bu fıkrayı hatırlayıp gülüyoruz" demiş. Başhekim, "Aaa çok güzel. Peki bir rakam da ben söyleyeyim bakayım: 3" demiş ve ardından beklemiş, beklemiş, ama çıt yok. Sonra "5" demiş. Yine çıt yok. Sonra "7" yine ses yok. Dayanamamış patlamış: "Niye gülmüyorsunuz?" İçlerinden uzun boylu olanı yanıt verme cesareti gösterip, "Eee, şey Başhekimim" demiş: "Anlatmaktan anlatmaya fark var tabii."

Şaka bir yana medyası ile mitingleri ile devletin olanakları ile her gün her saat vatandaşın gözünün içine baka baka yıkım politikalarını anlatan piyasacı sistemin yanlışlarını deşifre etmek için bir iki kez vatandaşın ayağına gitmek yetmiyor. Her gittiğinizde sizi dinleyip, "Haklısın" dese de bu hak veriş siz devamlılık sağlayamayınca kısa sürede flulaşılıyor. Unutuluyorsunuz ve sorunlarınızı unutuyorlar. Samsun Tekkeköylülere mobil santralleri anlatan, mitingler düzenleyen, yetinmeyip bir de kitap yazan Metin Telatar herhalde Tekkeköy'den çıkan "Evet" e bir anlam veremiyordur. Anlatmaktan anlatmaya fark var Metin kardeşim. Bak Başvekil nasıl anlatıyor ve nasıl anlaşılıyor.

Sonuçta bıkmadan usanmadan anlatmak lazım. Bizler de işte bunun için buralardayız. Sonuçta bu halk da "ayak bağı" olduğumuz sistemin taşeronlarının, kendilerini nasıl kandırdıklarını, argo deyimle nasıl kazıkladıklarını anlayacak. Ne zaman mı? Karpuzu kesip çürük çıktığını gördüğü zaman.

Bektaşi'nin canı karpuz çekmiş. Manava, "Nasıl karpuzların iyi mi?" diye sormuş. Manav "Kurabiye gibi abi" yanıtını verip, karpuzu Bektaşi'nin koltuğunun altına sıkıştırmış. Eve gelip karpuzu kesince berbat bir koku ile karpuz kendini salıvermiş. Ertesi sabah Bektaşi apar topar karpuzu kapıp doğru manava gidip, "Manav, seni tebrik ederim" demiş.

Manav afallamış "Hayırdır, niçin?"

"Ulan hergele nasıl oluyor da delmeden, kesmeden bu karpuzun içine ettin? Vallahi bravo, tebrik ederim."

12 Eylül Anayasası'nı, delmeden, kesmeden "kurabiye gibi valla" diyerek, koltuğumuzun altına sıkıştırdılar.

Yerseniz diye...